

Олег Морін

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ І ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ 8–9-Х КЛАСІВ ДО ВИБОРУ ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ

За останнє десятиріччя відбулися суттєві зміни життєвих пріоритетів усього суспільства. Перед сучасною людиною час від часу виникає потреба в адаптації до швидкоплинної життєвої ситуації. Продовжується руйнація багатьох стереотипів. Стало зрозуміло, що усі перетворення в країні, а особливо у галузі освіти, мають бути спрямовані на підготовку учнівської молоді до можливої професійної самореалізації у різних видах фахової діяльності. Тим паче, з огляду на соціально-економічну ситуацію в країні, яка визначається загостренням протиріччя між професійними намаганнями випускників загальноосвітніх навчальних закладів і вимогами сучасного ринку праці. Розв'язати це протиріччя виявляється можливим засобом активізації процесу професійного самовизначення особистості ще під час шкільного навчання.

Існує зв'язок між напрямом профільного навчання у старшій школі і відповідною сферою професійної діяльності людини. Тому визначальним чинником у виборі учнем майбутнього професійного шляху має стати допомога йому у виборі напряму профільного навчання в старшій школі. На нашу думку, вирішення означеної проблеми можливе через налагодження системи допрофільної підготовки, тобто системи підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю майбутнього навчання.

Теоретико-методологічну основу допрофільної підготовки учнів складають наукові праці, які формують психолого-педагогічні та методичні основи профільного навчання (П. Лернер, Г. Логінова, В. Огнев'юк, Ю. Рассадкін, Л. Філатова, Н. Харитонов та ін.), зміст допрофільної підготовки учнів в основній школі і засади вибору ними профілю навчання (О. Алесьєва, І. Артюхова, Е. Аршанський, Н. Ладнушкіна, Л. Липова, Е. Мороз, О. Петунін, А. Пінський Л. Серебреников, Г. Тахтамишева та ін.), організаційні аспекти профілізації навчального процесу у старшій школі (Г. Балл, О. Бугайова, М. Гузик, Т. Захарова, О. Кабардін, О. Корсакова, І. Лікарчук, В. Мадзігон, Н. Ничкало, Ю. Пархомець, Л. Покроєва, П. Сікорський Н. Шиян та ін.), науково-методичне забезпечення профільного навчання (Н. Аніскіна Н. Бібік, М. Бурда, Р. Вдовиченко, Т. Козлова, В. Максимова, Є. Полат та ін.); особистісно-орієнтованого підходу у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (І. Бех, О. Киричук, О. Коберник, Г. Костюк, К. Платонов, В. Сухомлинський, М. Ярмаченко).

Розгляд стану розв'язання проблеми науково-методичного забезпечення профільного самовизначення учнів 8–9-х класів в сучасній

педагогічній практиці дозволяють стверджувати, що організація системи допрофільної підготовки залишається недостатньо дослідженою проблемою. Тому на протязі 2008–2010 рр. лабораторією трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України було проведено дослідження на тему «Науково-методичні засади підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання». Метою діяльності лабораторії було вивчення й узагальнення педагогічного досвіду із зазначеної проблеми, визначення змісту й педагогічних засобів підготовки учнів основної школи до вибору напряму профільного навчання у старшій школі.

Мета запропонованої статті полягає у здійсненні аналізу результатів дослідно-експериментальної перевірки ефективності змісту і педагогічних засобів підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання в старшій школі.

Завдання дослідно-експериментальної роботи полягало у дослідженні ефективності впливу визначених змісту і педагогічних засобів на формування готовності учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання в старшій школі; діагностиці кількісних та якісних змін у розвитку компонентів структури готовності учнів до вибору профілю навчання, на початку експерименту, під час експерименту та по його завершенні; в аналізі динаміки зміни готовності учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання контрольної і експериментальної груп та оцінці ефективності розроблених змісту і педагогічних засобів допрофільної підготовки учнів основної школи.

Отримані в процесі проведення дослідно-експериментальної роботи результати дозволили сформулювати поняття готовності учня 8–9-х класів до вибору профілю навчання і визначити його як особистісне новоутворення, яке формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу й забезпечує узгодження учнем знань про зміст і структуру профільного навчання і їх вимоги до людини (Образ «Я – у світі професій») зі сформованими та усвідомленими ним в процесі розвитку можливостями та потребами (образ «Я») [2, с. 12].

Визначені в процесі дослідження зміст та педагогічні засоби підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання реалізовувалися трьома основними модулями: 1) світ професій, що поєднує у собі знання учнів про види професійної діяльності, про напрями профільного навчання в старшій школі і про зв'язок між профілем навчання і відповідною сферою професійної діяльності людини; 2) образ «Я», який поєднує у собі знання учня про власні можливості, домагання і індивідуально-психологічні особливості; знання про вимоги, які висувають профільне навчання і професійна діяльність до особистості; знання про способи самовдосконалення до рівня цих вимог; 3) технологія побудови індивідуальної освітньої траєкторії, яка поєднує у собі знання учнем

побудови алгоритму вибору майбутнього профілю навчання і професії.

Формувальний експеримент було організовано таким чином, що у контрольних групах зміст предметів відповідного циклу реалізовувався за загальноприйнятою схемою, яка застосовується у загальноосвітніх навчальних закладах. В той же час у експериментальних групах відбувалося введення нового змісту предметів відповідного циклу і впровадження визначених педагогічних засобів спрямованих на сприяння процесу підготовки учнів основної школи до вибору напряму профільного навчання в старшій школі.

Під час проведення формувального етапу дослідження вчителі, які брали участь в експерименті, проводили заняття як у контрольних, так і у експериментальних класах, що мало на меті сприяти нейтралізації можливого впливу додаткових змінних, обумовлених особистістю вчителя та дозволило зберегти загальні для всіх груп вимоги щодо організації навчального процесу та контролю знань.

За своєю природою проведений нами педагогічний експеримент мав на меті розкрити міру змін кінцевих результативних факторів (рівні сформованості готовності учнів основної школи до вибору профілю навчання) внаслідок внесення у навчально-виховний процес відповідних змін, які утворювали нові обставини перебігу педагогічного процесу на експериментальних майданчиках. Нові обставини, тобто новий зміст і впровадження відповідних педагогічних засобів створювали нові умови, які ми позиціонуємо як незалежні змінні. Новий зміст полягав у введенні системи допрофільної підготовки. Під педагогічними засобами ми розуміємо відповідну навчально-практичну діяльність, до якої вони залучаються з метою підвищення ефективності розв'язання проблеми вибору ними напряму профільного навчання у старшій школі.

Тобто цими незалежними змінними були: 1) впровадження системи допрофільної підготовки; 2) створення відповідним чином організованої урочної та позаурочної навчально-практичної діяльності учнів.

Визначальним чинником уведення першої незалежної змінної було впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів, що приймали участь у експерименті, факультативного курсу профільно-орієнтаційного спрямування «Людина і світ професій» (35 год.). Реалізація означеного курсу якраз і утворювала підвалини для розгортання системи допрофільної підготовки.

При цьому структурними елементами означеної системи були: надання учням розгорнутої інформації про технологічний напрям профільного навчання, проведення профільної діагностики, організація профільних проб, надання учням профільної консультації (з обов'язковою участю у проведенні діагностики та консультації класного керівника і шкільного психолога).

Впровадження другої незалежної змінної вимагало створення

відповідним чином організованої урочної та позаурочної навчально-практичної діяльності учнів. Основними формами такої діяльності учнів були: 1) зміна характеру навчально-практичної діяльності учнів у процесі опанування ними предметів відповідного циклу (надання учням на уроках відповідної інформації про зміст і основні характеристики кожного з навчальних профілів кожного напрямку, організація відповідної навчальної діяльності учнів і зміни в характері спрямування практичних робіт); 2) сприяння учням у відвідуванні гуртків позашкільної освіти; 3) організація суспільно-корисної діяльності (підготовка інформаційного і наочного матеріалів до уроків, пошук необхідної інформації з використанням мережі Інтернет); 4) проведення предметних тижнів (організація рольових й імітаційних ігор, зустрічей зі старшокласниками, які обрали відповідний профіль, з випускниками школи, екскурсії до інших навчальних закладів).

Отримані проміжні результати дозволяли проводити спостереження за характером змін у рівні сформованості готовності учнів до вибору напрямку профільного навчання. Під час проведення формувального експерименту ми намагалися з'ясувати не тільки що відбувається, але й чому це відбувається, спостерігали взаємозв'язок причин і наслідків. При цьому причина була незалежною змінною (впровадження системи допрофільної підготовки і організація навчально-практичної діяльності учнів), наслідок – залежною змінною. У нашому дослідженні залежними змінними виявляються показники сформованості готовності учнів 8–9-х класів до вибору напрямку профільного навчання.

Заміри стану залежних змінних у процесі експерименту відбувалося з застосуванням різних методів – спостереження, опитування, діагностичного тестування і експертних оцінок. Опис отриманих фактів здійснювався у протоколах спостереження, щоденниках спостереження, картках, анкетах тощо.

Проведена нами експериментальна робота являла собою дослідницьку діяльність у звичайних педагогічних обставинах в ході навчально-виховного процесу пересічних загальноосвітніх навчальних закладів. Сутність формувального етапу експерименту полягала у зміні обставин і простежуванні наслідків цих змін.

Кількісна характеристика рівня сформованості готовності учнів до вибору профілю навчання в старшій школі визначалася як сума виражених у балах оцінок окремих її складових.

Для методик, що визначили рівні розвитку певних показників, які диференціювалися більш ніж за трьома інтервалами, було здійснено укрупнення інтервалів оцінки до трьох рівнів. Кожному з інтервалів надавалося відповідна кількісна оцінка: низькому рівню – 0 балів, середньому – 1 бал, високому – 2 бали. Інтегральний показник рівня сформованості готовності учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання

в старшій школі визначався шляхом поділу суми бальних оцінок показників відповідних методик на три інтервали, які відповідали нормальному розподілу частоти показників.

Результати констатувального етапу експерименту свідчать, що у контрольних і експериментальних групах практично однаково були розподілені рівні сформованості готовності учнів до вибору профілю навчання в старшій школі: високий 30,9 % експериментальна і 28,9 % контрольна (відмінність 2 %), середній 33,3 % експериментальна і 33,7 % контрольна (відмінність 0,4 %), низький 35,8 % експериментальна і 37,4 % контрольна (відмінність 1,6 %). Результати формувального експерименту засвідчують зростання рівня сформованості готовності учнів до вибору профілю навчання: високий рівень 48,2 % у експериментальній і 36,1 % у контрольній групах, середній рівень 40,7 % у експериментальній і 37,4 % у контрольній групах, і відповідно низький рівень 11,1 % у експериментальній і 26,5 % у контрольній групах. При цьому кількість старшокласників із низьким рівнем зменшилась у експериментальній групі на 24,7 %, а у контрольній на 10,9 %.

Таким чином, реальним результатом проведеного формувального експерименту можна вважати зростання рівнів сформованості готовності учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання, що дозволяє нам стверджувати – ефективність позитивного впливу незалежних змінних (впровадження системи допрофільної підготовки, створення відповідним чином організованої урочної та позаурочної навчально-практичної діяльності учнів) на залежні змінні (рівень знань учня про свої індивідуальні особливості, про зміст і вимоги обраного навчального профілю, самооцінка індивідуальної освітньої траєкторії, емоційна привабливість профілюючих навчальних предметів, інтерес до профілюючих навчальних предметів, мотиви вибору відповідного напряму профільного навчання, вміння організовувати власну навчальну діяльність, наявність алгоритму набуття обраного профілю, первинне оволодіння змістом обраного профілю) доведена повністю.

Перевагою проведеного експерименту є саме те, що він відбувався в умовах звичайних учнівських і педагогічних колективів, що має велике значення для практичного застосування отриманих результатів. Але на жаль, на початку формувального експерименту об'єктивні особливості навчально-виховного процесу на експериментальних майданчиках, створювали певні труднощі у впровадженні незалежної змінної і контролі за залежними змінними.

Пізнавальним результатом можна вважати зроблений нами висновок про сутність одного з компонентів структури готовності учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання. А саме одного з показників практичного компоненту – вміння учня організовувати власну урочну і позаурочну навчально-практичну діяльність з метою майбутнього

ефективного опанування обраним навчальним профілем.

Нами встановлено, що крім всього вищесказаного, у змісті цього поняття можна виділити також уміння учня добирати й формулювати мету, здійснювати постановку задачі, будувати інформаційні моделі процесів і явищ, які вивчаються; його намагання розширювати кругозір, що викликає поглиблення пізнавальних інтересів; здатність до застосування знань на практиці, особливо при створенні нових інформаційних продуктів (повідомлень до певних тем занять предметів відповідного циклу, рефератів, доповідей тощо).

Визначальним показником наявності означених вмінь є здатність учня вільно користуватися засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, володіння навичками роботи із системами телекомунікацій, вільного використання усіма доступними каналами комунікацій для передачі інформації й обміну результатами своєї діяльності.

Крім того, сформованість вмінь організовувати власну урочну і позаурочну навчально-практичну діяльність зумовлює оптимальну реакцію учня на інформацію, що надходить, її адекватне сприйняття, осмислення, розуміння, оцінку; визначає ступінь володіння ним уміннями продуктивно діяти в умовах надлишку або відсутності необхідної інформації.

Змістовну сутність формувального експерименту складала дослідна перевірка ефективності введення у педагогічну практику визначених змісту і педагогічних засобів підготовки учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання у старшій школі. Ми вважаємо, що збільшення в експериментальній групі майже у три рази кількості учнів з високим і середнім рівнем сформованості готовності до вибору профілю навчання можна пояснити цілеспрямованим та систематичним застосуванням у цих групах визначених нами незалежних змінних.

Тобто наведений вище аналіз динаміки формування готовності учнів до вибору напряму профільного навчання свідчить про ефективність застосування запропонованих змісту і педагогічних засобів підготовки учнів 8–9-х класів до вибору відповідного напряму профільного навчання в старшій школі.

Результати дослідно-експериментальної роботи, яка була проведена лабораторією трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України на протязі 2008–2010 рр., переконливо доводять, що ефективність і дієвість допрофільної підготовки учнів основної школи залежить від впровадження у виховну практику визначених змісту та педагогічних засобів, які мають реалізовуватися трьома основними модулями – *світ професій*, що поєднує у собі знання про види професійної праці людини та напрями профільного навчання у старшій школі; *образ «Я»*, який поєднує у собі знання про індивідуальні

особливості учня, його можливості і домагання, напрями самовдосконалення до рівня вимог бажаного профілю навчання у старшій школі; *технологія вибору профілю навчання*, який поєднує у собі знання правил вибору учнем майбутнього профілю навчання, його уміння складати та корегувати індивідуальну освітню траєкторію, аналізувати суперечності та уникати усталених помилок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності : наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Мельник О.В. Організаційно-методичні засади формування в учнів 8–9-х класів готовності до вибору напряму профільного навчання у старшій школі / О. В. Мельник // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. ; Ін-т проблем виховання АПН України. – Кіровоград : ТОВ «Імпекс-ЛТД», 2010. – Вип. 14, кн. 1. – С. 260–271.
3. Морін О. Л. Педагогічні засоби допрофільної підготовки учнів основної школи / О. Л. Морін // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Вип. 13, кн. 2. – Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д.Г., 2009. – С. 308–316.
4. Морін О. Л. Науково-методичне забезпечення допрофільної підготовки учнів 8–9-х класів / О. Л. Морін // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. ; Ін-т проблем виховання АПН України. – Кіровоград : ТОВ «Імпекс-ЛТД», 2010. – Вип. 14, кн. 1. – С. 298–308.
5. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підручник] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.